

Högt och lågt i skandinaviska dialekter

Tomas Riad
Stockholm University

Get high, get low in Scandinavian dialectology

Abstract. The typology of Scandinavian dialects is based on prosodic features, namely tone and intonation. We look at three variables that account for the variation between the large dialect groups: 1. The value of the lexical tone in accent 2, 2. Whether there is one or two association points for the tonal contour in compounds, and 3. Whether there is spreading or interpolation between the lexical tone and the prominence tone in compounds. The relevance of these variables is illustrated by comparisons of real pronunciations from several dialects, including Oslo (East Norwegian), Göteborg (West Swedish), Stockholm (Central Swedish), Norberg (Dala Swedish), Skåne (South Swedish), and Luleå (North Swedish).

Inledning

Om man ber svenskar rabbla upp de svenska dialekterna kommer man att få svar som dessa: norrländska, göteborgska, småländska, dalmål, stockholmska och skånska. Efter en stund tillfogas kanske gotländska och värmländska. Efter ännu en stund föreslår någon finlandssvenska, kanske pitebondska eller älvdalsmål. Namnen för dialekterna kommer naturligtvis att variera. En del säger götamål, andra säger göteborgska när de egentligen menar hela den västsvenska dialekttypen. Men i stort

---

Fun and Puzzles in Modern Scandinavian Studies. Collection of articles. Edited by Ērika Sausverde and Ieva Steponavičiūtė. (Scandinavistica Vilnensis 9). Vilnius University Press, 2014.

<https://doi.org/10.15388/ScandinavisticaVilnensis.2014.9.10>

sett kommer de tillfrågade vara överens om vilka de huvudsakliga dialekttyperna är och den bild som tonar fram kommer att se ut ungefär som i Figur 1.

Folk är alltså överens om vilka typerna är men vad baserar de denna kategorisering på? Klart är att det inte går att rita en sådan här karta baserad på dialektala uttryck och ord. Ord är helt enkelt inte systematiska på det sättet. Även om benämningarna för något begrepp skulle matcha kartan så skulle folk inte vara medvetna om gränserna för *enstaka* ords utbredning, och ord sprids inte i grupp. Inte heller fungerar rent fonetiska drag som basis för dialektindelningen, även om naturligtvis många dialekter innehåller karakteristiska fonetiska egenskaper. Ta t.ex. r-ljuden. Sydsvenska varieteter har s.k. skorrande /r/, dvs. uvulart [ʀ], medan de flesta dialekter norr om Småland har en apikal tremulant [r]. På samma sätt kan man etablera att utbredningen av kaku-minalt /l/, dvs. [ɾ], förekommer i vissa dialekter (i vissa positioner), men inte i andra. Men dessa kriterier leder inte precis till någon finare dialektindelning än två typer – de som har draget och de som inte har draget – eftersom utbredningsområdena är sammanhängande. Ser vi på vokaler så finner vi visserligen att dialekter uttalar dem delvis annorlunda. Fonemet /ø/ uttalas i allmänhet något mer slutet i Västra Götaland än i Östra Götaland. I Lidköping har man samma mer slutna vokalkvalité i *kök* och *kör*, och i Norrköping har man samma öppnare vokalkvalité i dessa ord. I Stockholm har man fram till nu haft en variation mellan mer slutet och mer öppet ö-ljud i *kök* och *kör*, men den börjar försvinna till förmån för det öppnare ö-ljudet. Detta är i och för sig intressant, men det är inte med hjälp av ö-ljuden folk håller isär de olika stora dialektområdena. Man kunde kanske hoppas att diftongerna skulle kunna skilja ut dialekter, men när man börjar studera dem märker man att väldigt många dialekter har diftonger, om än av lite olika skäl. Sydsvenska sekundära diftonger är en typ, en annan finns i gotländska, en tredje i Mälardalen (s.k. mälardalsdiftongering). Men diftonger kommer inte att på något effektivt sätt skilja t.ex. stockholmska och göteborgska åt, trots att de flesta överens om att dessa varieteter hör till olika dialekttyper.

Figur 1. Större dialektområden i Sverige

Dialekttypologin måste baseras på fonologiska egenskaper, dvs. systematiska och stabila egenskaper som är grammatiskt kodade på ett eller annat sätt. De bör vara just fonologiska, snarare än morfologiska eller syntaktiska, eftersom det är helt klart att det är egenskaper som *hörs* som ligger till grund för indelningen. Egenskaperna måste också vara riktigt högfrekventa eftersom folk inte behöver lyssna många sekunder innan de kan börja gissa på dialekten. Därmed är vi framme vid den allestädes närvarande prosodin. Det är den som ligger bakom folks klara intuitioner om dialekttyperna. Och det är den jag diskuterar i detta bidrag.

Först går jag igenom den fonologi vi behöver för att beskriva dialekttypologin. Det blir således lite om toner, hur de bildar melodier, vad de uttrycker och hur de förhåller sig till ordens stavelser. Därefter illustreras tonaccentkontrasten i centralsvenska, det närmaste en nationell standard vi kan komma i tonalt avseende. Därefter formulerar jag de grammatiska variabler som typologin baseras på och därefter illustreras dessa variabler genom jämförelse av dialekter.

Typologi baserad på intonation

Det är således prosodiska egenskaper som ligger till grund för dialektindelningen, och då tänker jag särskilt på det som kallas för språkmelodi eller intonation. I språkmelodin ingår dels funktioner som uttrycker prominens av olika slag (fokus, kontrastivitet), dels funktioner som uttrycker början och slut på fraser.

Beskrivningen av intonation görs med toner, ungefär som i musik, men med en mycket mer rudimentär uppsättning toner. Vi kommer faktiskt inte behöva fler än två toner för att beskriva den skandinaviska typologin, tonen hög (H) och tonen låg (L). Dessa värden är relativa och kan naturligtvis variera i fonetisk tonhöjd, mellan talare, känslomässigt läge och allmänna talvanor. Men de systematiska egenskaperna är alltså bara H respektive L.

De funktioner som uttrycker prominens kallar vi för accenter (ordaccent, fokusaccent), och de som uttrycker gräns kallas för gränstoner.¹ Den berömda tonaccentdistinktionen i svenska och norska uttrycks just i de accenter som markerar prominens. Det finns två prominensnivåer,

¹ Det finns i svenskan också en accent, den s.k. initialitetsaccenten, som är knuten till en gräns om än på ett lite annat sätt än andra gränstoner (Myrberg 2010). Initialitetsaccenten är därmed både en accent och en gränsmarkör. Nu är denna accent inte så noga studerad i andra dialekter än centralsvenskan och vi lämnar den därhän.

ordaccent och fokusaccent, och inom var och en av dem finns således två varianter, vilka brukar kallas accent 1 och accent 2 (eller akut och grav). De olika realisationerna i centralsvenskan summeras i (1).

(1) **Tonaccenter och prominensnivåer i centralsvenska**

Prominensnivå	Fokusaccent (högre prom.)	Ordaccent (lägre prom.)
Accent 1 i simplex	L*H	HL*
Accent 2 i simplex	H*LH	H*L
Accent 2 i sammansättning	H*L*H	H*L
Typiska funktioner	Fokus, kontrastiv topik	Given information, (post-fokal) andragångsfokus, icke-final ny information

Accent 2 förekommer i två kolumner nämligen i simplexformer och i sammansättningar. Den viktiga skillnaden ligger i antalet tillgängliga betonade stavelser. Eftersom toner bara kan fästa i betonade stavelser öppnar sig möjligheten för dubbla fästpunkter i former som innehåller fler än en betoning. Dessa former är huvudsakligen sammansättningar ('*sommar*,₁*lov*, '*kött*,₁*bit*, '*åker*,₁*sork*, osv.), men hit hör också avledningar med betonat avledningssuffix ('*huvud*,₁*lös*, '*bud*,₁*skap*, '*tro*,₁*het*, m.fl.) och de så kallade formella sammansättningarna ('*inge*,₁*fära*, '*para*,₁*dis*, '*sal*,₁*pe-ter*, m.fl.). Stjärnorna markerar att den föregående tonen fäster vid en betonad stavelse. Det kallas på fackspråk för att tonen associerar till en betonad stavelse. Fonetiskt betyder detta att den aktuella tonen är stabilt koordinerad med den betonade stavelsen, vilken kallas för tonbäranen. Bara en ton i taget kan associera till en betonad stavelse. Om övriga toner säger man att de flyter, vilket också kan fastställas fonetiskt. Som synes finns det två stjärnmärkta toner i sammansättningar, vid fokusprominens, vilket ska tolkas som att den lexikala tonen (H*) associerar till den första betonade stavelsen, och första tonen i den komplexa prominensstenen (L*H) associerar till den sista betonade stavelsen i sammansättningen. Ett exempel på detta ges i Figur 3, nedan.

Tonaccenter

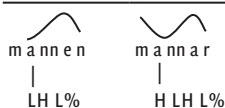
Tonaccenterna är sekvenser av toner. När vi kontrasterar accent 1 och accent 2 i ett minimalt par så jämför vi i själva verket hela intonationsfraser eftersom orden utgör hela yttranden när man uttalar dem enskilt.

Ettordsyttranden bli automatiskt fokuserade, så när vi studerar minimala par bör vi vara beredda på att sortera ut de toner som hör till frasintonationen och sedan betrakta vad som blir kvar. Och det som blir kvar är en enda extra ton, den första tonen i den betonade stavelsen, i det vi kallar för accent 2.

Denna typ av kontrast kallas för privativ och innebär att den ena kategorin har en egen- skap som den andra kategorin saknar. I den här privativa kontrasten har accent 2 således en inledande H ton som accent 1 saknar. Denna ton, som vi ska kalla för den lexikala tonen, har fö-

reträde till tonbäaren, dvs. den betonade stavelsen. Associationen markeras med en stjärna i skrift (H^*) eller med en linje i representationer som den i (2). Om vi nu bortser från den första, höga, extra tonen som uppträder i accent 2, så ser vi att återstående toner är desamma i båda accenterna, nämligen LHL. Denna sekvens utgör två funktionella enheter, dels LH som står för prominens, dels L% som är gränston i slutet av intonationsfrasen. I accent 1 kan den första tonen i LH associera till den betonade stavelsen, eftersom den är ledig (således L^*H). I accent 2, däremot, är den betonade stavelsen upptagen av den lexikala tonen och därför blir hela den följande tonsekvensen förskjuten åt höger. Den andra tontoppen i accent 2 respektive den enda tontoppen i accent 1 består således av samma toner. Vi finner motsvarande mönster i dialekt efter dialekt, där accent 2 alltid innebär en förskjutning av tonkurvan på grund av den extra tonen som alltid kommer först. Det är den extra tonen som gör att accent 2 i nästan alla dialekter behöver mer än en stavelse för att överhuvudtaget kunna realiseras.

(2) Privativ kontrast mellan accent 1 och accent 2

Illustration av tonaccenterna

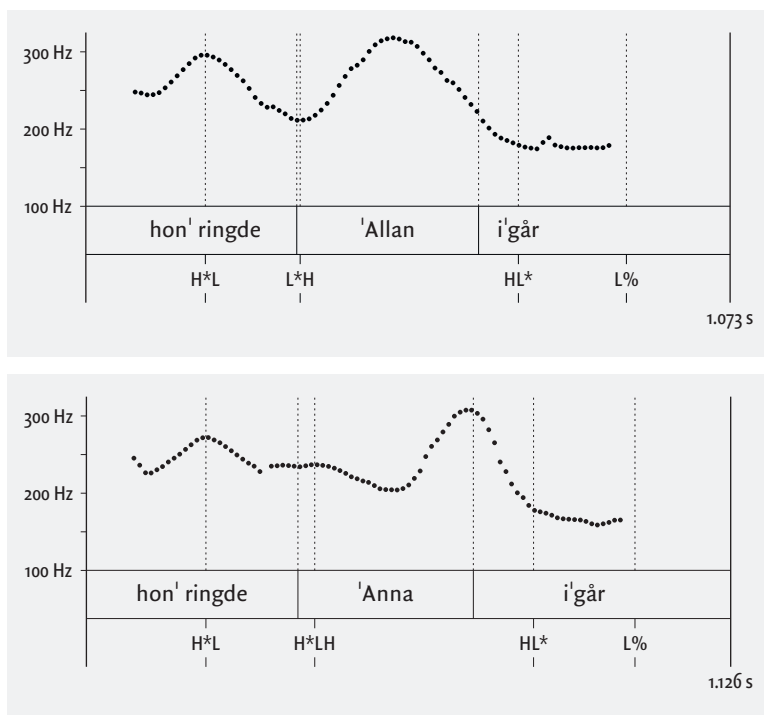
I detta avsnitt illustreras tonaccenterna. Vi sätter in personnamn som har accent 1 respektive accent 2 i meningar som svarar på frågan *Vad gjorde hon igår?*, och de kommer då att bli fokusaccentuerade, som i Figur 2.

Vid sammansättning realiseras accent 2 på ett lite annat sätt, med två associationspunkter för den tonala konturen. I Figur 3 delas konturen upp i den lexikala tonen H^* som uppträder vid den första betonade stavelsen, och L^*H som uppträder vid den sista betonade stavelsen. De horisontella strecken (H^* , $-L^*H$) markerar att konturen hålls ihop genom s.k. spridning (se Figur 12 nedan). Vi sätter in en stiliserad tonkontur då och då för att tydliggöra strukturen.

Vi ser med all önskvärd tydlighet att den relevanta indelningen av accent-2-konturen är H^* som lexikal ton, och L^*H som prominens-ton, eftersom den sista betonade stavelsen inleds med en stigning. Det betyder att den låga tonen är fästad där, medan den efterföljande H tonen inte är det. Det är precis så som L^*H ser ut vid accent 1 också, se *Allan* i Figur 2.

OCP

Ett i många språk giltigt villkor för sekvenser av toner är den s.k. *obligatory contour principle*, eller OCP som det brukar kallas (Leben 1973). Detta villkor ser på olika sätt till att likadana toner inte uppträder i följd. Om höga toner hamnar intill varandra inträder ofta s.k. *downstep*, dvs. att man gör en skillnad i höjd mellan de två tonerna, eller att man sätter in

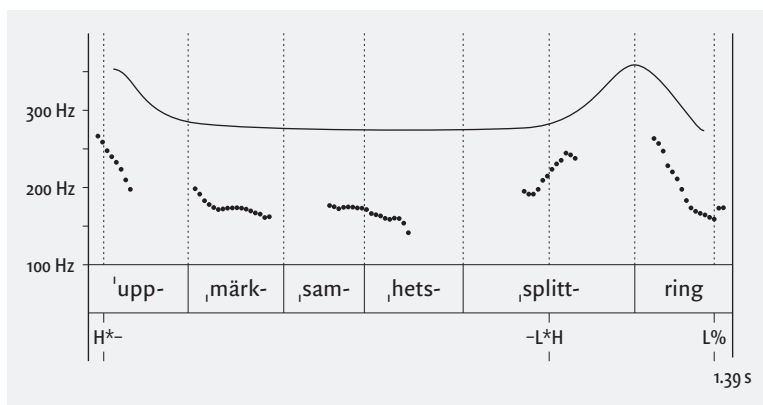

Figur 2. Fokusaccentuerad accent 1 (L^*H , *Allan*), och accent 2 (H^*LH , *Anna*). Hela den tonala konturen anges vid startpunkten. Eliciterat tal.

en låg ton mellan dem. I de skandinaviska dialekterna verkar OCP alltid mötas redan i grupperingen av toner i funktioner, vilket gör att en H första ton alltid följs av en L, och en L första ton alltid följs av en H. Sen blir själva funktionerna lite olika distribuerade över tonsekvensen, och vissa toner sitter ihop i par. Det finns t.ex. en inneboende preferens för att få med en hög ton vid markering av prominens, vilket påverkar den funktionella uppdelningen. Exempelvis märks det tydligt i östnorska där gränstonen, som är H, både markerar gräns och prominens (se Figur 5). OCP innebär hursomhelst att vi kan sortera dialekterna med utgångspunkt i deras första ton i accent 2, och det är praktiskt.

Variabler i dialektvariationen

Vi är nu redo att gå igenom de variabler som är inblandade i dialektvariationen. Den första variabeln gäller hur accentkurvan är fästad i ord med flera betonade stavelser, dvs. sammansättningar och liknande. I alla dialekter associerar den första tonen (lexikal ton eller prominens-ton) till den första betonade stavelsen, så denna egenskap är konstant. Variabeln gäller istället huruvida dialekterna använder en fästpunkt till när en sådan finns tillgänglig. Vissa dialekter gör som centralsvenskan, dvs. associerar prominens-tonen till den sista betonade stavelsen (Figur 3). Andra dialekter nöjer sig med att bara associera den första tonen. Variabeln gäller

Figur 3. Fokussaccentuerad accent 2 i sammansättning, H*L*H. Ordet *uppmärksamhetsplittring* innehåller fem betoningar. Vetandets värld (SR).

således huruvida en dialekt använder *en eller två fästpunkter för tonkurvan i sammansättningar*. Denna variabel innebär en stor och viktig isogloss som skär genom Skandinavien (ungefärligt indikerad på kartan i Figur 7). Den har också konsekvenser för distributionen av accent 1 och 2 inom en dialekt, som vi ska se. Vi illustrerar denna variabel genom att jämföra språkmelodin i Oslo med den i Göteborg.

Den andra variabeln är *värdet på den lexikala tonen i accent 2*. Den lexikala tonen kan vara H eller L. Denna variabel ger intressant utslag över hela Skandinavien och det är också den variabel som mest används i den norska forskningstraditionen (även om man där med termer som *högtonsdialekt* och *lågtonsdialekt* hänvisat till första tonen i accent 1, se Fintoft et al. 1978). Efterföljande toner lyder OCP. Drar vi ifrån den lexikala tonen så får vi kvar det som kallas för accent 1, som vi såg i (2) ovan. Vi kommer huvudsakligen titta på accent 2-ord i våra typologiska jämförelser. Jämförelsen här gör vi mellan stockholmska och dalabergslagsmä.

Den tredje variabeln är beroende av den första variabeln. Bland de dialekter som har två fästpunkter uppstår ett avstånd mellan den lexikala tonen och de efterföljande tonerna. När dessa är ordentligt åtskilda kan man studera den ton som sitter i den sista betoningen och se hur den förhåller sig till den föregående, lexikala tonen. I vissa dialekter, som t.ex. centralsvenska, sprids prominens-tonen bakåt mot den lexikala tonen och skapar därmed ett relativt brant fall i början. Detta syns tydligt i Figur 3. Vid andra tonvärden kan motsvarande situation innebära en brant stigning istället. I andra dialekter saknas tendensen för prominens-tonen att sprida sig bakåt och vi får istället en s.k. interpolation, dvs. ett mer gradvis, flackare fall (eller motsvarande stigning). Denna variabel gäller alltså *spridning eller interpolation mellan lexikal ton och prominens-ton*. Stockholmska och norrländska får illustrera detta. Interpolation förekommer också mellan prominens-ton och gränstons, t.ex. i östnorska. Jag kommer inte att systematiskt undersöka detta som en separat variabel, men registrerar det i översikten i slutet av artikeln.

Empirisk undersökningsdomän

Av flera skäl är långa sammansättningar med accent 2 den bästa empiriska domänen för ett effektivt studium av den grundläggande dialekttypologin. I alla dialekter är det tonala innehållet i accent 1 en delmängd av accent 2, så man får automatiskt med informationen om accent 1 när man studerar accent 2, medan det omvända ju inte gäller. Långa

sammansättningar, dvs. sammansättningar med tre eller fler tonbärare i sig visar också tydligt huruvida den sista betoningen utnyttjas som fästpunkt. Korta sammansättningar är alltför lika simplexord i detta avseende, allrahelst om betoningarna står alldeles intill varandra och därmed orsakar krock och påföljande reduktion. Det är naturligtvis också rent allmänt en fördel att studera sammansättningar snarare än simplexord, eftersom de senare definitionsmässigt bara har en tonbärare, vilken den första tonen är obligatoriskt knuten till. Om man som traditionen koncentrerar sig på simplexord i studiet av tonaccent, kommer man inte att komma fram till en fullödlig fonologisk typologi.

Förutom antalet betoningar är det också bra att i prøvoorden inkludera obetonade stavelser mellan de betonade och också minst en obetonad stavelse efter den sista betoningen. På detta sätt undviker vi effekter av betoningskrock och får också viss inblick i hur den avslutande gränstonen förhåller sig till den ton som föregår den. Det ord jag använder som schablonmässigt typord är ²¹*sommar*, *ledig*, *heten* och jag grundar detta val på att ordet ²¹*sommar* har accent 2 i alla dialekter som har en tonaccentkontrast. Detta leder regelmässigt till att också sammansättningar som inleds med ²¹*sommar* får accent 2, också i de dialekter som uppvisar accentvariation i sammansättningar. Jag bryr mig inte om att anpassa den segmentella formen efter hur ordet uttalas i olika delar av dialektområdet. I flera fall redovisar jag istället sammansättningar jag hämtat från radio.

I det följande ska vi göra tre jämförelser: östnorska och götamål, dala-bergslagsmål och centralsvenska, centralsvenska och norrländska.

Oslo och Göteborg

Först jämför vi oslomål, dvs. östnorska, med göteborgska, dvs. götamål. Jämförelsen bygger på resultat från Riad & Segerup (2008). Dessa varieteter skiljer sig åt vad gäller antalet fästpunkter för tonaccent 2 i sammansättningar, men har i stort sett samma melodier, nämligen HLH.² Den grammatiska skillnaden mellan dialekterna har till följd att göteborgskonturen hålls nere ända till slutet på sammansättningen, närmare bestämt till den sista tonbäraren, dvs. den sista betonade stavelsen, medan oslokonturen börjar stiga direkt efter den första betoningen. Schematiskt ser detta ut som i Figur 4.

2 Skillnaden är att göteborgskan ibland har en final L% gränston, markerad i översikten i (3). Vi bortser från denna skillnad i det följande.

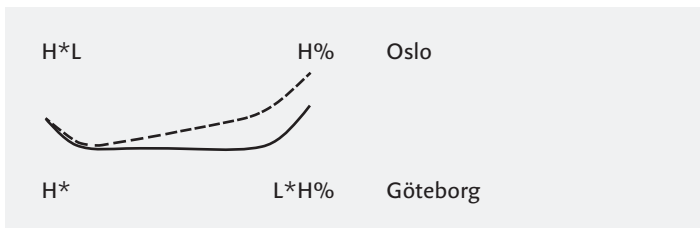
Den östnorska stigningen är en interpolation som kan nå ganska dramatiska höjder. Kristoffersen (2000) rapporterar stigningar så höga som två oktaver. Egentligen är det inte så svårt att förstå. Det finns inget som håller nere konturen eftersom gränstenen är hög (H%). Ju längre yttrandet är, desto högre stiger man, och alldeles på slutet kommer gärna en lite brantare backe. Här är nu en norsk radioröst som uttalar tre sammansättningar på tydlig östnorska.

Den låga tonen uppträder direkt efter den inledande lexikala tonen. Därefter stiger tonkurvan tydligt till sista stavelsen. Detta är en interpolation. Särskilt i det sista exemplet syns den karakteristiska, extra branta stigningen på sista stavelsen.

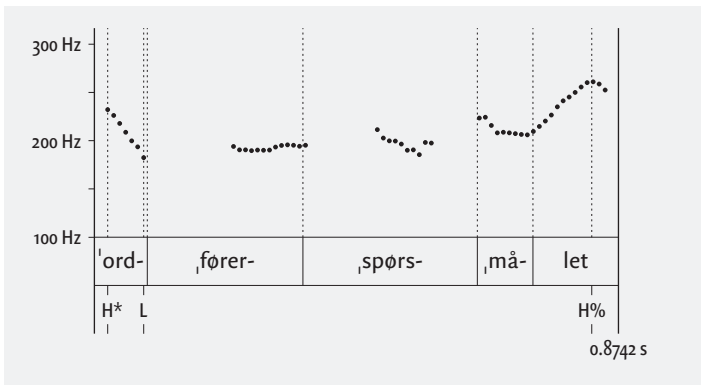
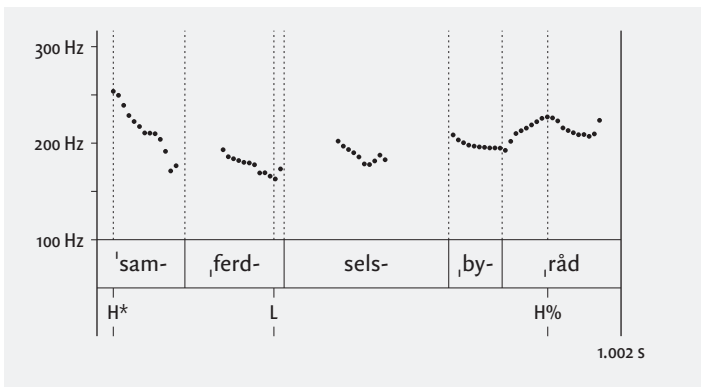
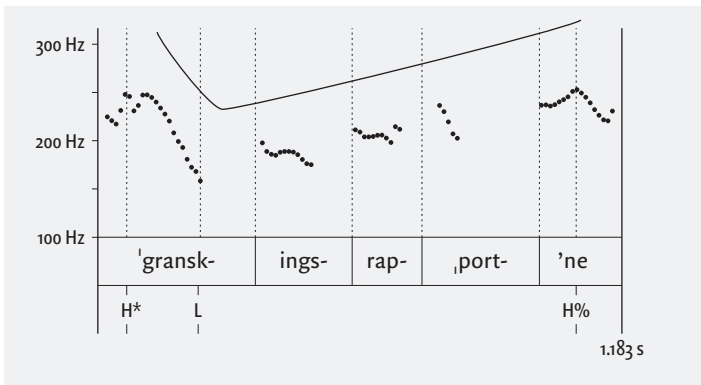
När vi nu jämför med göteborgska så är den lägsta punkten förflyttad högerut, till den sista tonbäraren, och tonkurvan hålls därför nere. Också här använder vi material från radio, först den kände nordisten och radioprofilen Lars Gunnar Andersson, därefter ett par andra fotbollsinresserade göteborgare.

Distinktionen mellan en och två fästpunkter för tonkurvan i sammansättningar definierar en isogloss som går genom Skandinavien. Detaljerna för dess sträckning behöver utredas vidare, men i stort sett löper den som angett på kartan i Figur 7.

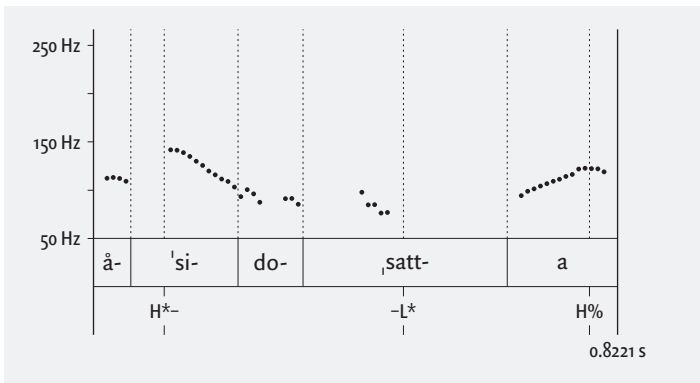
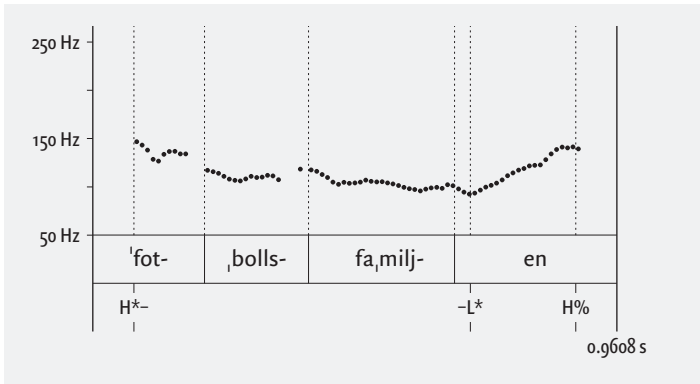
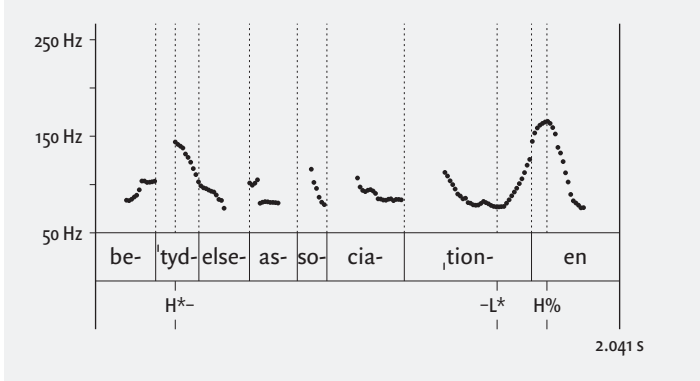
De dialekter som har två fästpunkter har också en sammansättningsregel, dvs. en grammatisk regel som delar ut accent 2 till alla sammansättningar. Två fästpunkter och accent 2 korrelerar således, och sannolikt är det helt enkelt två aspekter av samma sak. Det finns runtom i Skandinavien olika processer som involverar två betoningar och som samtidigt tilldelar accent 2, så korrelationen är knappast en tillfällighet. Exempel på detta diskuteras bl.a. i Myrberg & Riad (2013).

Figur 4. Schematisk bild av tonkonturen i sammansättningar i Oslo (streckad linje) respektive Göteborg (heldragen linje).

Figur 5. Östnorska sammansättningar. En kvinnlig radioröst yttrar ²¹granskingsrapportene, ²¹samselsbyråd och ²¹ordfører spør målet. I alla tre exemplen är den lägsta punkten åt vänster, nära den inledande lexikala tonen (H*).

Figur 6. Sammansättningar i götamål. Tre olika manliga röster yttrar *be²¹tydelseassocia,tionen*, *21fot,bollsfa,miljen* och *å²¹sido,satta*. I alla tre exempel är den längsta punkten i den sista betonade stavelsen.

Figur 7. De större nordgermanska tonala dialektområdena. De mörka områdena har en L lexikal ton i accent 2, medan de ljusa har en H lexikal ton. Isoglossen markerar gränsen mellan dialekter som har en respektive två fästpunkter för tonkurvan i sammansättningar. Öster och norr om isoglossen har accentkonturen två fästpunkter och sammansättningar får då regelmässigt accent 2. Väster och söder om isoglossen har accentkonturen en fästpunkt och då varierar också accenten i sammansättningar, precis som i simplexformer.

I de dialekter som har endast en fästpunkt i sammansättningar varierar också tonaccenten mellan accent 1 och 2. Låt oss titta på en sådan dialekt, men för att det ska bli lite variation tar vi nu skånska. Här hör vi Sveriges överbefälhavare uttala tre sammansättningar, där en har accent 1 och två har accent 2. I denna varietet är den lexikala tonen L* (se (3)), så accent-2-ord får en stigning på första betonade stavelsen, medan accent-1-ord får ett fall på första betonade stavelsen.

Det är egentligen inte konstigt att dialekter med en fästpunkt får accentvariation i sammansättningar. Simplexord har ju också bara en fästpunkt, och de uppvisar ju både accent 1 och 2. Av den anledningen ligger det närmast tillhands att koppla ihop två betoningar med accent 2 på ett principiellt sätt, dvs. att två fästpunkter *implicerar* accent 2.³

³ Det finns alltså ingen dialekt som samtidigt har accentvariation i sammansättningar *och* dubbla fästpunkter i accent 2.

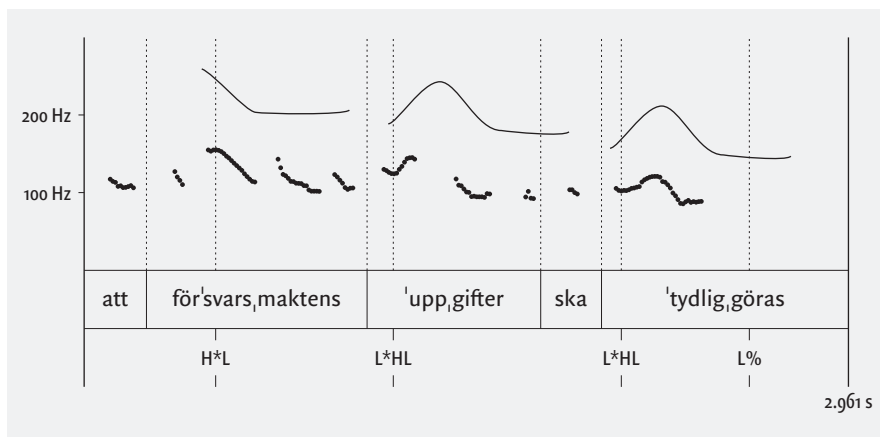
Implikationerna av detta är stora och djupa, allrahelst när det gäller det diakrona perspektivet och frågan om tonaccentens uppkomst, men vi ska inte frestas att sjunka ned i dem i denna artikel. Nu går vi istället vidare till en jämförelse mellan två dialekter inom det östra området.

Dalabergslagsmål och stockholmska

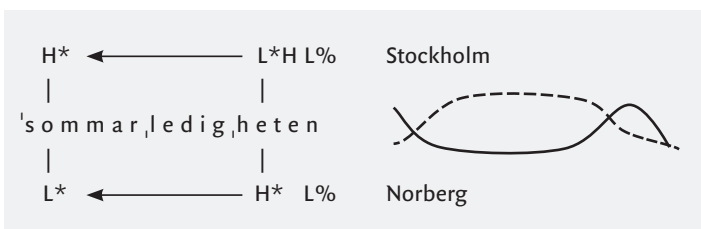
Dalabergslagsmål och stockholmska har båda samma grammatiska tvåpunktsassociation av tonerna, men de har olika tonvärden. Det gör att dialekterna låter radikalt olika, trots att de alltså strukturellt sett är mycket lika. Vi illustrerar detta med följande Figur 9, där Norberg i norra Västmanland får representera dalabergslagsmål.

Vi såg flera bilder på den centralsvenska konturen tidigare, inklusive en sammansättning. Här följer nu ett par sammansättningar till från denna dialekt.

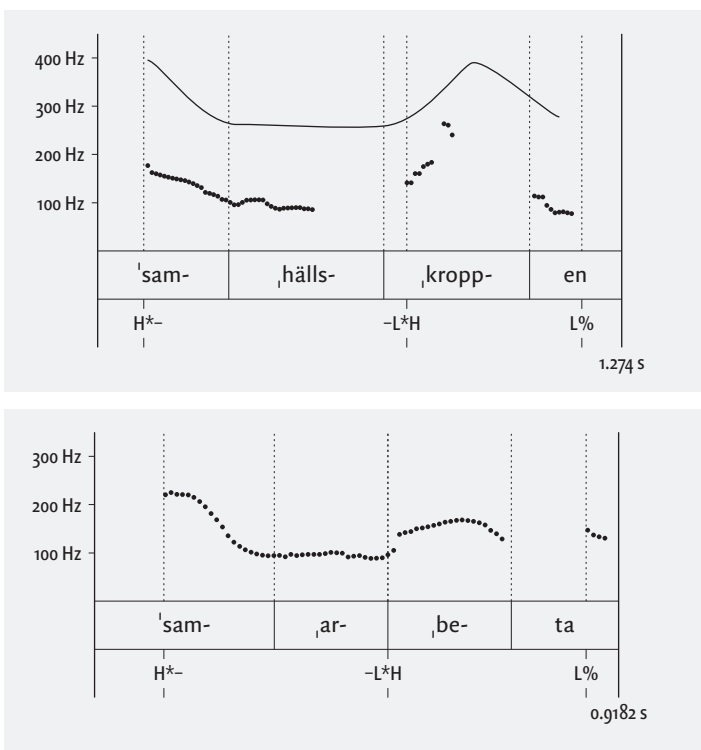
I dalabergslagsmål är den tonala grammatiken densamma, men tonvärdena skiljer sig från de stockholmska. Den lexikala tonen är L*, och hela kurvan är faktiskt nästan motsatt den centralsvenska. Låt oss nu titta på några bilder av dalabergsmål, sådant det låter och ser ut i Norberg. Yttrandena är gjorda av en känd samhällsdebattör som kommer från denna ort.

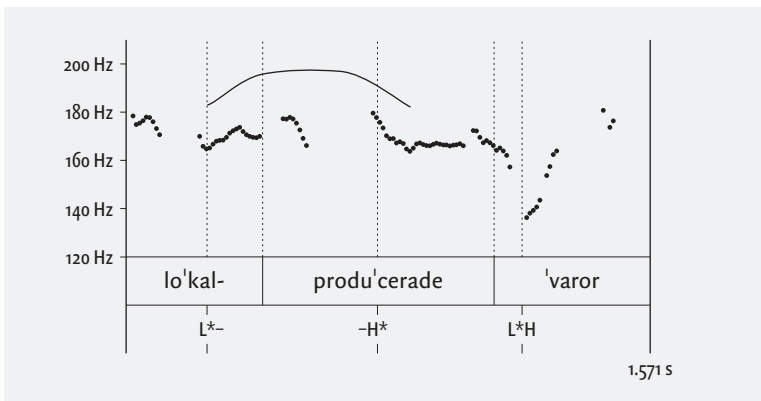
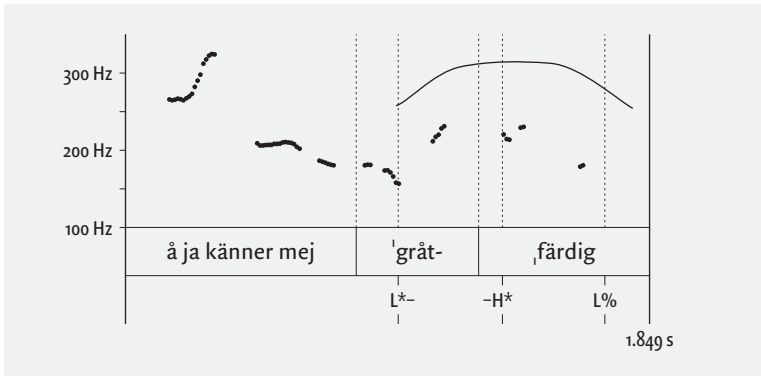
Figur 8. Skånska sammansättningar. Talaren uttalar för¹svars,maktens, ²upp,gifter och ²tydlig,göras. Lexikal ton är L*, och prominestonen är HL.

Figur 9. Schematisk bild av associationsmönster och tonkontur hos sammansättningar i Stockholm (heldragen linje) och Norberg (streckad linje).

Figur 10. Två manliga talare uttalar sammansättningarna ²1sam,hälls,kroppen och ²1sam,ar,beta, med centralsvenskt uttal.

Figur 11. En kvinnlig talare uttalar sammansättningarna ²1gråt,färdig, ²1Rosen,gren och lo²1kalprodu,cerade, med dalabergsmålsdialekt. Norberg, Västmanland.

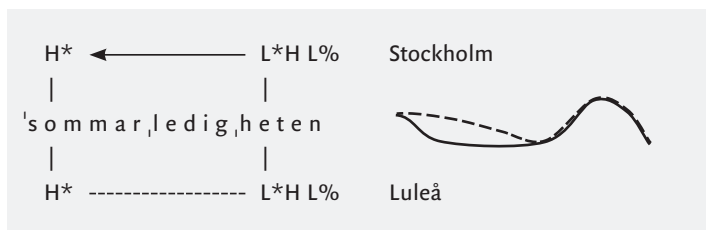

Vi ser i dessa exempel hur den huvudbetonade stavelsen inleds med en stigning, från den lexikala låga tonen L^* till prominens-tonen (H^*) som är associerad till den sista betonade stavelsen och därifrån sprider sig bakåt mot den lexikala tonen. I den första bilden är de två betonade stavelserna alldeles intill varandra, men i de två senare bilderna, särskilt den sista (*lo²¹kalprodu,cerade*) ser man att det bildas en plåtå från den initiala stigningen bort till den sena fästpunkten för H^* .

Lite norrländska till slut

Den tredje variabeln gäller huruvida tonen vid den senare fästpunkten sprider sig tillbaka mot den lexikala tonen eller inte. Denna kontrast illustreras bäst med norrländska dialekter, och deras s.k. slutledsbetoning. Många fall av slutledbetoning är chimärer, vill jag hävda. Det är ofta inte alls en förflyttning av *betoningen* till det sista ledet. Däremot är det en förflackning av tonkonturen vid den första associationsstället som gör att man inte uppfattar denna prominens lika tydligt. Det är nämligen så att tvära rörelser i melodin också uppfattas som mer prominenta.

När nu den H^* tonen i Luleå, som alltså får representera norrländsk varietet, långsamt letar sig ned till den låga associationspunkten i slutet av långa sammansättningar, får det till följd att den första betoningen inte uppfattas som riktigt lika starkt betonad som den sista betoningen. Detta uttal förekommer bara i långa sammansättningar där det finns lite avstånd mellan första och sista betoningen. Om betoningarna står intill

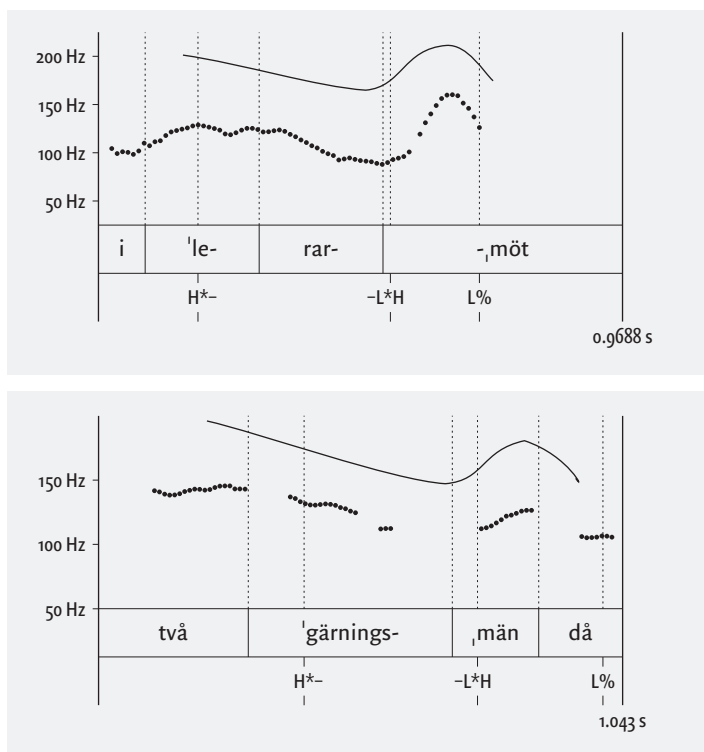

Figur 12. Schematisk bild av spridningsmönster och tonkontur hos sammansättningar i Stockholm (heldragen linje) och Luleå (streckad linje). Interpolation markeras med streckad linje i representationen till vänster.

varandra låter accenten mycket likt stockholmska. Låt oss nu se på ett par tonkurvor som illustrerar denna slutledsbetoning som egentligen alltså är ett tonalt fenomen. Jämför bilderna i Figur 13 med dem i Figur 10 där man tydligt ser det brantare, initiala fallet i centralsvenskan.

Avslutning

I detta bidrag har jag visat på systematiska intonationsegenskaper, således grammatiska skillnader, som skiljer dialekter åt. Intonationen är allestädes närvarande i tal och detta betyder att signaler om dialekttillhörighet ständigt upprepas, i varje yttrande. Det finns nog ett par intonationsrelaterade egenskaper till att ta med i den slutgiltiga typologin,

Figur 13. Två manliga röster uttalar ²lerar₁möt (lärarmöte) och ²gärnings₁män med norrländsk varietet.

men i stora drag fångas den dialektvariation som markeras i Figur 1 och Figur 7 med de tre variabler vi har diskuterat ovan.

Som avslutning ges här en översikt över de dialekter och variabler med relevans för den tonala variationen jag kommenterat i detta bidrag.

(3) Översikt med sammanfattning av variablerna i sammansättningar med accent 2

Dialekt	Fästpunkter	Tonvärden	Spridning	Interpolation
Oslo, Östnorska	1	H* L H%		L - - H%
Skåne, Sydsvenska	1	L* H L%		H - - L%
Göteborg, Götamål	2	H* L* H(L)%	H* ← L*	
Norberg, Dala	2	L* H* L%	L* ← H*	
Stockholm, CSv	2	H* L*H L%	H* ← L*	
Luleå, Norrländska	2	H* L*H L%		H* - - L*

Litteratur

- Fintoft, Knut, Per Egil Mjaavatn, Einar Møllergård & Brit Ulseth. 1978. Toneme patterns in Norwegian dialects. In Eva Gårding, Gösta Bruce & Robert Bannert (eds.) *Nordic Prosody. Papers from a Symposium* (Travaux de l'Institut de Linguistique de Lund 13) Lund University, 197-206.
- Kristoffersen, Gjert. 2000. *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Leben, William R. 1973. *Suprasegmental phonology*. Doctoral dissertation, MIT.
- Myrberg, Sara. 2010. *The intonational phonology of Stockholm Swedish* (Stockholm studies in Scandinavian philology 53). Doctoral dissertation. Stockholm University.
- Myrberg, Sara & Tomas Riad. 2013. The prosodic word in Swedish. In Eva Liina Asu, Pärtel Lippus and Karl Pajusalto (eds.), *Nordic Prosody. Proceedings of the XIth Conference*, Tartu 2012. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Riad, Tomas & My Segerup. 2008. Phonological association of tone. Phonetic implications in West Swedish and East Norwegian. *Proceedings, Fonetik 2008*, Department of Linguistics, University of Gothenburg.